

ХІІІ.

Іона привів Тараса до себе. Іона сам не твердо тримався на ногах, але Тараса піддержував під лікоть міцно й не випускав усю дорогу. Тарас покірливо корився.

— Ви будете спати у мене! — безапеляційно вирішив Іона. — Звичайно. Нікуди вам такому йти не можна. Він запалив лямпу й посадив Тараса на ліжку.

— Сидіть... От так... І все-буде добре. Спатимете у мене. Покладемо матраса долі, — чорт би його побрав: поділимося подушками й край. А це все дурниця. Ви цьому не вірьте. Йй Богу, голубе, не вірьте, — бреше Петро. П'яна балаканина й більш нічого. Бреше, собака, я його знаю. Потім сам буде з нас сміятись, що повірили. Йй Богу!

— Хіба він такий?

— Такий, сучий син, такий! Я його знаю. Бреше все, що в голову прийде. І уявіть собі, хлопець не дурний, але чорт його зна, що з ним подіялось! Йй Богу! Хороший був колись партійний робітник, тепер же — от!.. Все одкидає, сволота, сміється й тільки баб самих і знає... От яка каналія! Але все бреше, і ви ні одному слову не вірьте. Я вас розумію... Така справа... Так... Але ми, „одначе й незважаючи,” як той казав, почнемо робити постіль, правда? От ви так само собі сидіть... От тільки пересядьте на цього стільця, я візьму матрасика. От так... І сидіть... Сидіть покійно. А я тим часом... от... ковдронька нехай поки що тут полежить... О... А матрасик сюди, на підлогу... От... Сидіть, сидіть... От... Тепер ми таким родом: вам одну подушку й мені, а вкриємось, один ковдрою, а другий — пальтом... О... І спатимем, як поміщики... Що ж робити? Погано... Але нічого не вдієш... От... Тепер роздягайтесь.

Тарас автоматично слухався. Роздягся й ліг на підлозі, вкрившись пальтом.

Іона не перестаючи балакати, також ліг, запалив цигарку й, виставивши з під ковдри голене червоне від випивки лице, потягнувся.

— От і чудово. Воно, звичайно, краще б на м'ягкому ліжку та поруч з... Ех, дурний Петро, дурний... Ну, та, Бог з ним! Все минає... А він просто бреше...

Іона глибоко, самим носом зітхнув, потягнув цигарку й скопився на Тараса. Той лежав непорушне, втупивши в стелю здригуючі каламутні очі.

— Вам не жорстко, любий? Га? — спитав Іона.

Тарас очутився.

— Що

— Не жорстко, кажу, вам?

— Ні.

Іона знову зітхнув.

— Бестія все ж таки цей Петро... Ідеться собаці! Ех... Ну, що ж... Будемо хоч спати... коли... Хочете спати?

— Так... Я той ... я буду спать.

— Ну, то спіть. Спіть. На добраніч.

І, погасивши лямпу, Іона зарипів ліжком, уместився й затих.

Тарас не ворухився. Спочатку було дуже темно, потім помалу стали помітні стіни, й біле простирало на ліжку Іони. З вулиці від лихтарів доходило слабе світло.

Часом дзеренчали по бруковій візники; чулися голоси, прохожих; грюкали внизу виходні двері. Десь дуже глухо чувся плач дитини.

Іона разів зо два повернувся на другий бік.

— Тарасе! — раптом тихо покликав він.

Тарас мовчав. Йому не хотілось балакати.

— Тарасе! — голосніше гукнув Іона.

Тарас схрапнув, неначе потурбований у сні.

Іона послухав, і чутно було, як перевернувся на спину.

Дитина десь за стіною плакала упертіще, очевидно, закочуючись, від власного плачу. Цокав годинник на стільці біля Іони.

І раптом Тарас почув в темноті згуки, котрі сильно штовхнули його в серце.

Тарас не витримав і несподівано для самого себе увівся на постелі. Згуки одразу припинились. На ліжку було надзвичайно, мертвяче-тихо, навіть дихання Іони не чулося. Тарасові було нестерпно соромно. Швидко встав і хапливо в темряві почав одягатись.

На ліжку було тихо.

Тарас стукав стільцями, чобітьми, скинув щось з столу на підлогу, але з ліжка не чулося ніякого шелесту. Іона неначе вмер.

Тільки тоді, коли Тарас вже одяг пальто, Іона раптом завовтузився й, неначе тільки що прокинувшись, сонно спитав:

— Що таке? Хто тут?

— Це я. Я йду.. — глухо сказав Тарас.

— Куди? Навіщо? — стурбовано підвівся Іона, а в голосі чулось щось винувате, до муки ніякове.

— Так... Не можу спати... Замкніть за мною двері...

І Тарас в темноті попрямував до дверей. Іона мовчки зашльопав за ним босими ногами.

Опинившись на вулиці, Тарас глибоко зітхнув і помалу пішов навманя.

Було вже пізно. Прохожі траплялися рідко.

Тарас ішов, нахиливши голову з застиглою на устах хоробливою посмішкою. Довго йшов.

Зупинившись, він помітив, що опинився на якійсь чудній вулиці; будинків майже не було, тільки високі кам'яні паркани, по за якими тоскно шелестіли високі дерева, торкаючись одне одного напівголими гілками. Паркани освітлювались рядом лихтарів, які жовтою пунктірною смужкою збігали вниз і завертали там далеко праворуч. Посеред вулиці тягнувся бульварчик і видко було порожні лави.

Тарас помалу підійшов до одної з них і вмовився під лихтарем.

Посидівши хвилини зо три з заплющеними очима він раптом виїняв з бокової кишені свою велику записну книжку й, закусивши губу, почав швидко писати:

„Пишу Вам, Віро. Хочу Вам писати, хочу говорити з Вами, кричати, ридать перед Вами от тут, серед холодної, вохкої, тоскної покинутої вулиці. Як колись в тюрмі (пам'ятаєте, Ви любили листи мої?) хочу зібрати тугу мою в один камінь слів і шпурнути його в Вас. Хочу умочити моє перо в чорну піну страждання мого й встромити його в серце Ваше.”

Тарас зітхнув. Вітер зашелестів над головою його й затих, неначе слідкував за ним звідти. Послинив олівця й писав далі:

„Віро ! Тільки що я бачив на власні очі гидоту й брехню, від яких утік на цю вулицю. І сьогодні ж я чув слова, які отрутою запалили кров мою. Жахливі, огидно-болючі слова, від яких повинен був би я ридати безумно... Але я, подлий, гидкий, я не рידаю. Навпаки. Отруєне, гниле тіло моє горить від усіх цих гидот. І відчуваю, як щось гне мої коліна до землі, й хочеться впасти й молитися Вам, хочеться в дикому, сласному, чадному екстазі цілувати стопи Ваших ніг... Ваших ніг, Віро! О, подлий! я не здригаюсь навіть від брехні Вашої. Мені безумно шкода Вас і себе. І більше, ще більше: я почуваю в цю хвилину, як одна думка про Вас священним чимсь наповнює мене, Священним!... Що зо мною, я не розумію. Де самолюбство моє, не знаю. Я готовий молитись брехливим очам Вашим. Так, так, молитись, навіть молитись готовий, бо таке моє почуття. І коли тіло, Віро, родило його, о, будь благословене тіло, що породило його. І коли гидота й брехня родили його будьте благословені гидота й брехня, що породили його!...

Тарас гарячими очима подивився вгору, на дерева, на лихтарь і ще швидче, гарячковіше почав писати:

„І як боляче разом з тим, як тоскно! Дерева шумлять. Вдалечині спить чорна, велич міста... Вітер заглядає до мене, рве листки з книжки, неначе хоче перечитати їх. Рви їх, вітре, рви! Розірви й рознеси з листям зів'ялим по чорній, заснулій землі!...

„І як чудно: все мовчить, а в душі моїй і крик, і плач, і дикая пісня. А ніч мовчить, тільки вітер шумить, тільки дикую пісню чутніш і чутніше співає моє серце. Вам співає воно пісню свою. Про віщу? Не знаю. Але хай же співає воно, як колись у тюрмі.

„Темне, як ніч, панує мовчання. Сіро-стальною смугою звивається вітер і вие вгорі надо мною.”

„В смузї сталевій проносяться з хмурими лицами образи давні життя.

„Співає горячково — дикую пісню серце моє, співає і тужить, і рве мою кров. „Сон злякано бродить далеко за сірою смугою. О сну мій! О ніжний, о, п'яний, не бійся, прийди! Хоч раз оп'яни мою хворую, стомлену душу. Не бійся!

„Боїться ...

„З виском холодним звивається в темній ночі сталевая смуга вітру. А в ній лине-пливе убоге минуле моє...

„Сплять всі спокійні, сплять безневинні, сплять всі покірні. Покірливо йдуть по темних трудних стежечках вузького, життя.

„Стомились тай сплять задоволені, невинні. Спіть, бідні, спіть стомлені; спіть, ті, що втікли від розкритих холодних очей божевільної туги!

„Вітер замовк. Десь стоїть і вражено слуха. Що слухав він? Невже щось

знайшлося таке, чого б він не чув за свов мільоново вікове життя?

„А, він слухав скаргу мого серця, він слухав дику, жагучю пісню серця мого!”...

Біля лави раптом завилась якась жіноча постать. Звідки вона взялася, Тарас рішуче не помітив. Вона була в капелюсі, з напів-розкритою порасолькою в руці. Підійшла близько до його, мало не торкаючись колін, зупинилась і мовчки почала дивитись на книжку.

Тарас здивовано підняв голову.

— Добрий вечір... — тихо й м'ягко сказала жінка й видко було, як вона просто й трохи боязко посміхнулась.

Тарас з ніяковістю пробурмотів щось у відповідь і хапливо сховав книжку в кишеню.

— Писали? — спитала тим ж тоном жінка. — Холодно. Руки, мабуть, застигли. Можна біля вас сісти?

І, не чекаючи відповіді, умостились поруч і злегка зазирнула до його. Лице негарне, червоне, посиніло від холоду, губи широкі, добродушні; очі тихі, несміливі. Зпід поганенького капелюшка видерлося на чоло брудновато-жовте волосся.

Тарас похмуро скосо оглянув її й сказав:

— Чи не знаєте, яка година?

— Не знаю... Мабуть, часа два, а то й три буде...

Він знову скоса зиркнув.

— Чоло ж ви так пізно... гуляєте?

Вона м'ягко, боязко посміхнулась і нічого не сказала. Потім знову зазирнула йому в обличчя, несміливо, вичікуюче. Тарас поворохнувся й устав.

— Вже йдете? — сумно, покірливо спитала жінка.

— Так... Треба. Ідуть і ви... Пізно вже...

Жінка нерішуче помняла парасоль.

— А з вами можна мені пійти?

— Куди? — здивувався Тарас.

— А до вас... Спати... Нічку б разом провели... Га?

І вона трохи сміливіше заглянула до його, навіть злегка підморгнула й посміхнулась посинілими губами.

Тарас почервонів і пробурмотів:

— Ні, до мене неможна... Я не той... Я не сам живу...

Жінка зітхнула, але так само вичікуюче дивилась на його.

— Ти такий миленький... Коли б ночувати у тебе, я пішла б з тобою...

Тарас з ніяковости скорцюбився, потім одразу нахмурился й сказав:

— Та кажу ж, не можу... Нема в мене помешкання. Зовсім нема. Нігде...

Вона знову зітхнула, повела тоскними очима по вохкій землі й прошепотіла:

— Ми б тихесенько пішли б... А раненько я пішла б собі... їй Богу...

Тарас уважно, з якоюсь промайнулою тайною думкою подивився на неї.

— А до дому ж чому не йдете?

— Я далеко живу — боязко, нерішучо прошепотіла вона. І присунулась ближче.

— Ти добренький такий... А номерок можеш узять? Тут є дешеві... за полтиник...

В кишені у Тараса було всього двадцять три копійки.

— Не можу... Грошей нема... Копійок двадцять усього...

— Копійок двадцять? — уважно спитала.

Вітер зашопотів щось деревам, неначе нашвидку переказував їм розмову людей. Дерева сумно хитали головами. В горі над ними нависло каламутне темне небо.

— Так... От, усі...

І Тарас навіть для чогось хапливо вийняв гроші й на долоні показав їх. Жінка жадно подивилась і нічого не сказала. Тарас сховав гроші й загорнув поли пальта. Ставало холодно.

— І посидіти зо мною не хочеш?

— Холодно сидіти...

— А ти ближче... Сідай, я зогрію... Воно, коли разом сісти, так не так буде холодно. От-так...

І вона сама підсіла близько до його, притиснувшись м'ягким тілом і обняла за плечі рукою, втиснувши пальці в рукав.

Тарас ніяково посміхався.

— От бачиш... От-так... Зараз ще нічого, але потім тепліще стане... Холодно став тепер... Осінь... Ох, Боже наш, немилостивий ти до нас!

Вона зітхнула й похитала головою.

Тарас раптом трохи одвів голову й повернув до неї обличчя.

— Хто немилостивий?

— Бог... Говориться так.

— А чому ж він не милостивий?

— Ми — немилостиві, й Бог немилостивий... За гріхи.

— Він завжди такий?

— Хто?

Тарас хмикнув.

— Який ти чудний, ципка. Ну, що, зогрівся?

— Так, трохи...

— От бачиш...

Тарас дивився поперед себе й насмішкувато задумливо посміхався.

Жінка раптом почала його легенько, напівбоязко, напівцинично лоскотати.

Тарас соромливо почервонів, але руки її не одняв. Жінка зробилась сміливішою.

— А тепер ще тепліще? Правда? Га?

Тарас підняв голову, подивився на неї й в очах його проступило щось і викликаюче, і винувате, і злісне.

Жінка ловила його погляд.

— Видко тут... Правда? — тихенько, підлесливо, прошепотіла.

Тарас силувано засміявся.

— А гріх?

— Що гріх?

— Це ж гріх, га? Душу загубимо...

— Е, душа вже загублена.

— Загублена?

Жінка, не відповідаючи, почала підводитись, тягнучи за собою Тараса.

— Ходім туди... Там темніше... А двугривенничка ти мені даси? Га?

— За душу?

— Хе-хе-хе! Чудний ти, ципка. В якій кишені? В цій? Еге, намацала... Я тільки двугривенничка... А три копійочки тобі лишу. Чи, може, всі взяти?

— Бери.

Вітер знову злякано, швидко зашепотів щось деревам. Деревата затремтіли рідким, мертвим листям і боязко нахилилися до людей.

Коли постать жінки зникла за пунктирною лінією лихтарів, Тарас озирнувся й знову сів на якусь лаву. Лице змарніло, вигляд був стомлений, змучений.

Він довго сидів, мляво спершись на спинку лави, потім помалу витяг з кишені записну книжку, перечитав написане й, посміхнувшись, почав знову писати:

„Пишу це через пів години. Дуже цікаве явище: рішучо нічого вже священного немає. Абсолютно. От уявляю Вас, Ваше лице, крилаті брови. Ну, й що ж: лице, як лице, брови, як брови. Нудно. І смішно трохи. Хе!”

Тарас подивився на лихтарь, криво посміхнувся писав далі:

„І настане ранок. Для чого? Що, власне, в тому, що прийде ранок? Нудно... Навіть писати Вам нудно. А все чому? Цікаво. Прийшла з темряви жінка, простітутка, брудна, негарна й за двадцять три копійки забрала й занесла з собою мою світову скорботу, мої замахи на поезію, забрала „священне”, і в мене вже нічого нема... От це ловко! От це добрий ляпас „вічний, єдино-головний” душі! Чудово!”

Рука Тараса стомлено спинилась. Уста скривились, болючо. Мляво ворохнувся й знов писав:

„Тільки в спині та плечах відчуваю нерви. От і все. Неначе деревце з стовбуром і вітами: кожна вітка ниє й болить... А цікаво, що й простітутка вірить в свою душу. Але, як і всі, продала її за двадцять три копійки за для „ганебного” тіла...”

Посидів, подивився в далечінь.

„Я зайшов якимось до собору. Люди молились. Я вслухувався в молитви; перший раз я уважно вслухався, вникнув в їх зміст. Всі вони говорять про те, щоб Бог урятував від гладу, мору, хвороб, щоб дав насущного хліба... Для душі? Ні, для тіла. От комізм! Для тіла! І ніхто не прохає, щоб дав глад, мор і хвороби для цього ганебного тіла. Ніхто. А всі між тим тільки для душі живуть...”

Він зупинився, стомлено потер рукою лоба й знову швидко почав писати:

„А все наше життя? Ці будинки, дороги, крамниці, університет ваш, лікарні — для душі? А соціалістичний програм? Ця вже вища проява душі. Про що вона? Про зоробітну платню, про восьмигодинний робочий день, про розподілення продукції праці... І ще з зневагою говорять про тих, що не живуть духовним життям. „Як скотина...” О, божевільні! Як би я хотів бути цією здоровою, вільною скотиною! Як би

я хотів без цієї вашої душі качатись в траві, пити проміння сонця, з ревінням кидатись на ворога й любовно лизати своїх дитинчат! І рішуче не думати пре те, щоб каліки-люди збіралися для того, щоб видерти у других людей шматок м'яса, що зветься соціальним програмом. Нічого не думати, ні про які ваші душі, культури, моралі, брехливі, божевільні, чадні. Сонце, трава, вода, простір, вороги, подруга, дитинчата. О, проклята думка! Вона позбавила людину всіх цих благ! Вона зробилася його Богом і тюрмою, вона заволоділа, як підступний льокай довірчивим паном — тілом...”

Він стомлено, перечитав написане й насмішковано хмикнувши дописав:

„А смішно, правда? Сидить собі жалюгідна постать і дряпає важні слова, філософствує... Ну, і який толк в цьому філософуванні? Хіба я можу ці слова, ці думки довести до почуття, довести до того, щоб зробити те, що з них випливає? Нікчемний каліка, тільки й здатний на те, щоб скиглити, та... А, все одно!.. І цих думок вже нема... Стомився безумно.”

Він. пустив руку й завмер. Вітер обережно шопотівся з деревами.

Тарас помалу, з усилям підвівся, засунув книжку в кишеню й тихо поплентався вниз. Видко було, не думав, куди йшов. Довго бродив. Вже починало сіріти, коли він прийшов до своїх. Оля, яка одчинила двері, з жахом одсахнулася, побачивши його лице. Але він мовчки пійшов до припічку, де спала Оля, не роздягаючись ліг і зараз же пірнув, як в болото, в густий каламутний сон.